

Виконували наказ про вбивства

У німецькому федеральному архіві віднайдена справа стосовно вбивць євреїв міста Ромни у 1941 році

Zentrale Stelle der Landesjustizverwaltungen Ludwigsburg

Beschuldigter: Radtke Wilhelm 16.5.13
(Zusatz) (Vorname) (Geburtsort)

Tatort: (Kriwoi-Rog)
(Feldg.-Trupp beim Stab d. 1. SS Inf. Brig. mot)

wegen Mordes u. a. Bundesarchiv B 162/ 28994

Hafbefehl Bl. fol. 1 - Vollmacht Bl.

Verteidiger; Rechtsanwalt: Einsetzung Bl. 283, 261, 202

Am: an St.A. Amberg (bei St.A. Amberg) abgegeben. 118 30 4/69 UG. Amberg Ks 3/70

AR-Z 1/19

212 AR-Nr. 1357/19 69

Verbinden zu:

3 А даними перепису 1939 року, у Ромнах тоді мешкали 3834 євреї, які склали близько 15% усього населення. Від початку окупації України лише невелика їх кількість змогли виїхати і евакуюватися. Більшість залишилися в місті і були приченені на загибель...

Про ті жахливі часи, долю українських євреїв і їхніх убивць розповідає дослідниця та історик Олена ПРИЙМАЧ:

- Ромни були окуповані німецькими військами 10 вересня 1941 року. Спочатку окупанти за допомогою місцевих колаборантів (міська управа та підпорядковане їй управління житловим господарством) провели перепис населення. Були складені будинкові книги, в яких внесли мешканців усіх будинків міста, зокрема зазначалася національність людини. Також процедуру реєстрації здійснювала єврейська біржа праці. Зрештою був складений загальний список євреїв, яких переселили в новостворене гетто - район, що утворювався перехрестям вулиць Дмитрова (зараз Щербаківа) та Пролетарської солідарності (зараз Гостиннодворська).

10 листопада 1941 року місцеві поліцейські сигнали всіх мешканців гетто на центральну площу, що між електростанцією та стадіоном. Там під вечір зібрався величезний натовп (за оцінками очевидців, до 3000 осіб). Налакани люди були оточені кільцем озброєної поліції, колоною їх повели вулицями Леніна, Карла Маркса та Ворошилова до Вахромєвських казарм. На ранок 11 листопада всіх їх кількома групами (попередньо більшість людей змусили роздягнутися до спідньої білизни) вивели за місто і біля селища Лозова розстріляли.

Як знайшлися документи

До сьогодні було лише відомо, що масове вбивство євреїв міста Ромни здійснив підрозділ 1 піхотної бригади СС (командувач бригади Ріхард Херманн). У німецькому федеральному архіві (Бундесархів) я віднайшла документи, які розповіли про деяких виконавців масового вбивства та їхню повоєнну долю.

В електронному каталозі справ архіву мені зустрілася назва: «Розслідування, зокрема, суду м.

Амберг 10/69 проти В. Радтке, який підозрюється у розстрілі радянських євреїв польовою жандармерією 1 піхотної бригади СС (моторизованої) у Кривому Розі, Ново-Миколаївці, Нікополі, Конотопі, Ромнах восени 1941 року».

За посередництва професорки гамбурзького університету Гельмута Шмідта Мелани Хуссінгер вдалося отримати електронну копію цієї справи. В ній містилися відомості про розслідування за категорією «звинувачення в масовому вбивстві людей», яке велося у 1969-1971 роках у ФРН.

Як їх викрили

У 1968 році у ФРН був затриманий за звинуваченням у здійсненні масових вбивств мирного населення під час Другої світової війни колишній військовослужбовець Ваффен-СС Еберхард Мунденке.

Під час слідства він розповів, зокрема, про період своєї служби в СС із липня по грудень 1941 року.

«У період із липня до кінця листопада 1941 р. обвинувачений був керівником підрозділу в загоні фельд-жандармерії при штабі 1 піхотної бригади СС (моторизованої), яка за наказом Гітлера і Гімmlера перебувала в тиловому районі груп армій «Росія-Південь» і «Росія-Центр» та здійснила масові розстріли у рамках «костаточного рішення єврейського питання». Його командиром був обер-лейтенант штурмполіції Вільгельм Радтке».

Протягом зазначеного часу за наказом свого начальника Радтке Мунденке брав участь у кількох розстрільних операціях, зокрема в районі Житомира та Нікополя, а також у м. Ромни.

Ось свідчення Мунденке про «акцію» зі знищення роменських євреїв: «В день, який уже неможливо точно визначити, між 7 та 21 листопада 1941 року, щонайменше 500 євреїв обох статей та різного віку були розстріляні загоном фельд-жандармерії за наказом старшого лейтенанта Радтке в долині біля дамби за межами міста Ромни. Жертв, яких змусили зняти верхній одяг, спочатку розстрілювали групами. При цьому вони могли бачити тіла своїх попередників. Оскільки більшість жертв не були спочатку смертельно поранені через хвилювання стрільців, то Радтке наказав здійснити окремі

постріли у поранених. Це виконав сержант Льов».

За наказом свого командира Мунденке тричі віддав команду стріляти. На слідстві Мунденке повністю визнав факти, в яких його звинувачували, але стверджував, що діяв у порядку крайньої необхідності. Так, він заявив, що «знав, що розстрілюють невинних людей. Однак він не бачив можливості протидіяти наказам, які йому надавали. Радтке дуже прагнув забезпечити виконання своїх наказів та погрожував судом СС та поліцією».

На підставі свідчень Мунденке у липні 1969 року були заарештовані Вільгельм Радтке та Альберт Льов. На той час вони вважалися добропорядними німецькими громадянами з пересічними біографіями. Втім, не дуже пересічними...

Інформація з преси

Газета Stuttgarter Nachrichten від 15 жовтня 1969 р. написала про затримання Вільгельма Радтке: «Високопоставленого офіцера Федеральної прикордонної служби підозрюють у тому, що під час Другої світової війни він служив у фельд-жандармерії та брав участь у вбивстві 1000 євреїв, серед яких були жінки та діти, в Україні. Як оголосило у вівторок у Мюнхені Південне федеральне командування прикордонної служби, мова йде про командира відділу федеральної прикордонної служби в Наббурзі (Верхній Пфальц) підполковника Вільгельма Радтке. Він був заарештований більше трьох місяців тому».

56-річний Радтке був звільнений з посади і перебуває у слідчому ізоляторі Мюнхена. Командування федеральної прикордонної служби очікує, що прокуратура найближчим часом висуне звинувачення офіцера.

Під час війни Радтке служив у польовій жандармерії, останнім часом мав звання старшого лейтенанта. Розстріли євреїв, у яких він нібито брав участь, відбувалися переважно в Нікопольській області.

У листопаді 1956 року Радтке був прийнятий у федеральну прикордонну службу в чині капітана. У 1960 році він отримав звання майора, а пізніше працював у командуванні федеральних шкіл прикордонної служби в Любеку. У 1966 році він був переведений до 2-го федерального управління прикордонної служби в Наббурзі, яким відтоді командував у чині підполковника.

Речник федерального Міністерства внутрішніх справ у Бонні заявив, що його міністерство було «проінформовано» про звинувачення проти Радтке. Він відмовився робити офіційну заяву, зазначивши, що Федеральне міністерство внутрішніх справ не може втручатися в «розгляд, що триває».

Речник командування прикордонної служби пізніше повідомив, що Радтке приховав своє злочинне минуле. Цікаво, що він не дуже-то й переховувався у ФРН. Крім того, що він не задекларував своєї служби у СС під час Другої світової війни, він ще виправив дату народження. І все - цього було достатньо, аби колишній офіцер Ваффен-СС згодом став старшим офіцером прикордонної служби.

Щодо Альберта Льова, тут історія була коротка. Перед арештом Льов (56 років) працював секретарем в уряді ФРН (це - службовець середньої ланки). Був одружений. Проживав у Ліндау, де і був заарештований та поміщений у в'язницю в Аугсбурзі. В ніч з 23 на 24 липня він здійснив самогубство в тюремній камері: спочатку розкрив собі вени, а потім перерізав горло. За фактом смерті об-

винуваченого справа проти нього була закрита.

Про те, який вирок отримав Мунденке, відомостей немає...

Про Вільгельма Радтке

Радтке допитали, і він заявив, що був змушений виконувати наказ. Очевидно, йдеться про наказ командира 1 піхотної бригади СС Ріхарда Херманна. Сам Херманн був убитий під час «акції» (можливо, партизанами) одразу, як повернувся до своєї бригади після відпустки у грудні 1941 року.

А старший лейтенант Радтке після спецоперацій в Україні, на початку 1942 року кілька місяців проходив перепідготовку у Брно (Чехія), після чого знову повернувся до Ваффен-СС. У червні 1942 року був нагороджений Золотим німецьким хрестом, яким німецьких воєнків нагороджували за хоробрість і видатні досягнення в боях. До 1944 року він був у СС. Потім - невідомо.

До військової (прикордонної) служби повернувся у 1956-му. Зробив непогану кар'єру. Був одружений. Проживав у власному будинку в невеличкому містечку Пфремд (зараз там населення до 6000 осіб), у Баварії. До кордону з Чехією - якихось 50 км.

Його заарештували 10 липня 1969 року й утримували в слідчій в'язниці Мюнхена. На початку 1970 року в'язень Радтке почав скаржитися на стан здоров'я. Йому зробили операцію з гаймориту. Потім пішли інші ускладнення: нирки, легені і т. п. Виляли туберкульоз. Судові засідання через стан підсудного постійно переносилися. Нарешті йому зробили комплексне обстеження і встановили, що підсудний не може давати свідчення навіть у присутності лікаря.

З акту судово-медичної експертизи від 11 лютого 1971 року: «Скупність наявних у Р. розладів здоров'я становить велику небезпеку для життя Р. Будь-яке додаткове навантаження на функції легень, серцево-судинної системи та нирок може призвести до летального результату в організмі, який уже отримав серйозні ураження. Р. з медичної точки зору не придатний для участі в суді. Здатність постати перед судом неможлива, навіть якщо б слухання проводилися лише годину на день та

під медичним наглядом і лікуванням. Через причини, докладніше описані вище, непоправне, можливо, навіть небезпечне для життя погіршення може статися в будь-який момент через стрес. Тому Р. ніколи не зможе постати перед судом».

На підставі висновків медекспертизи Радтке був визнаний неосудним та судова справа проти нього була закрита. 4 січня 1972 року він був звільнений з-під варті. Де і коли він закінчив своє життя, наразі невідомо.

Замість постскриптуму: люди та цифри

«Смерть однієї людини - трагедія, смерть мільйонів - статистика», - написав у романі «Чорний обеліск» німецький письменник Еріх Марія Ремарк.

Отже про цифри, які не збігаються. Німецькі джерела (виходячи з показів свідків-виконавців) дають від 500 до 700 убитих роменських євреїв. У справах на українських колаборантів, які допомагали німцям у здійсненні цього злочину, свідки-жителі Ромен говорять про більше ніж 3000 убитих. Логіка таких розбіжностей зрозуміла: вбивці применшували кількість своїх жертв, а постраждала сторона перебільшувала. Середня кількість у приблизно 2000 осіб виходить з підрахунку жертв, які поіменно вказані у базі меморіального сайту «Яд Вашем». Туди відомості потрапили зі списків убитих євреїв у Ромнах, які були складені після окупації шляхом опитування жителів будинків (з матеріалів Обласної надзвичайної комісії з встановлення злочинів німецьких окупантів).

Мене ж весь час, що я працюю над цією темою, не відпускає фото з колекції «Яд Вашем». На ньому сестри Нагинські (Зіна, Флора та Ганна). До війни родина жила в Ленінграді. Влітку 1941 року дівчатка разом з мамою приїхали погостювати до маминих батьків у Ромни. Тут і залишилися. Всі разом - дідусь, бабуся, мама та три сестри - були розстріляні 11 листопада 1941 року в яру біля дамби неподалік від м. Ромни...

Дослідниця вдячна професорці М. Хуссінгер та Федеральному архіву Німеччини за надану можливість працювати з документами

